

De nieuwe bril van de rechter

Edwin Kreulen – 2:00, 11 oktober 2018

© Studio Vonq

Zijn de rechterlijke dwalingen definitief de wereld uit? Een wetswijziging leverde in zes jaar tijd een paar spectaculaire revisies op. ‘Je moet er ook niet te veel van verwachten. Rechters blijven mensen, en mensen maken fouten.’

Zeven jaar celstraf voor een moord die ze niet gepleegd blijken te hebben (de ‘Twee van Putten’), vier jaar onterecht in de gevangenis (Kees B. in de Schiedammer parkmoord) en ten onrechte tot levenslang veroordeeld (Lucia de B.). In het begin van deze eeuw leek het rechterlijke dwalingen te regenen. Justitie reageerde met een speciale commissie voor heronderzoek van strafzaken. De Hoge Raad stortte zich op zaken waarin na veroordeling een ‘novum’ was gebleken, een nieuw feit. Die moesten over.

Toen kwamen de problemen. Want wat is een ‘nieuw feit’? Een cardioloog die een oude zaak bekijkt en op basis van nieuwe inzichten constateert dat de ‘vermoorde’ waarschijnlijk gewoon een hartaanval had? De feiten zijn hetzelfde. En hoe kon je vanuit de gevangenis, doorgaans niet de plek om een goed inkomen te verzamelen, het onderzoek betalen waaruit dat nieuwe feit alsnog zou blijken?

Daarom werd in oktober 2012 de Wet ‘herziening ten voordele’ verruimd. Van een ‘nieuw feit’ tot een ‘nieuw gegeven’. Dat kwam erop neer dat een nieuw deskundigeninzicht nu ook een novum kon opleveren. Maar bovenop kregen veroordeelden nog eens de mogelijkheid om onderzoek aan te vragen bij de procureur-generaal, de hoogste adviseur van de Hoge Raad. Dat kan trouwens enkel bij zware zaken, met een gevangenisstraf van twaalf jaar of meer.

Volle kracht vooruit, zo leek het. Maar wie zes jaar na de wetwijziging een grote stoet aan heropende zaken had verwacht, komt bedrogen uit. Dat nieuwe novumbegrip heeft in ruim vijf jaar drie onschuldigen opgeleverd, blijkt uit de evaluatie door de Erasmus Universiteit Rotterdam in opdracht van het WODC, het onderzoeksinstituut gelieerd aan het ministerie van justitie en veiligheid. De mogelijkheid voor extra onderzoek leverde welgeteld één succes op, in een zaak die het dan ook nog eens mede van dat nieuwe novumbegrip – de eerste verruiming – moest hebben. Een andere zaak loopt nog en twee keer leverde dat felbegeerde onderzoek de veroordeelde niets op (zie hiernaast).

Toch noemt Joost Nan, rechtswetenschapper aan de Erasmus Universiteit, de uitbreiding een verbetering. “Die geeft de mogelijkheid een aantal aperte fouten uit het systeem te halen.” De vrijspraak in de Hilversumse showbizzmoord was er waarschijnlijk niet gekomen zonder de uitbreiding. “Of er onderzoek was gekomen, hadden we maar moeten afwachten. En het nieuwe gegeven op basis waarvan de zaak werd herzien – het deskundigeninzicht dat de bekentenis in deze zaak waarschijnlijk vals was – was als novum in de oude situatie niet zonder meer genoeg geweest.”

‘Uitzonderlijk rechtsmiddel’

Cru genoeg is het altijd de bedoeling geweest dat een kleine groep in aanmerking komt voor herziening, zegt de hoofdauteur van de evaluatie. “Het moet een uitzonderlijk rechtsmiddel blijven.” De vrees dat bij een ruimere herziening veel kanslozen zich melden, is groot. Het is laveren tussen twee wensen: minder dwalingen versus de wens om niet de sluis open te zetten voor vasthoudende daders die opnieuw het leven van slachtoffers of nabestaanden verstoren.

Het is trouwens niet alleen maar makkelijker geworden zaken aan te dragen voor herziening. Dat kan sinds 2012 alleen maar met een advocaat. “Die zijn doorgaans de grootste filter voor de zaken die echt geen kans maken”, zegt Nan. “Bij de Hoge Raad kun je in de archieven de verzoeken vinden van gevangenen die elke week vragen om een nieuwe beoordeling, ook al maken ze geen kans. Die begripen vaak simpelweg niet hoe het werkt.”

Opvallend: ondanks de verruiming daalt het aantal aangevraagde herzieningen juist. Waren het er in 2013 nog 39, vorig jaar ging het om 27 verzoeken. De oor-

zaak is ook Nan niet helemaal bekend. In eerdere jaren was er wel eens een piek omdat bijvoorbeeld een hondengeurproef achteraf niet betrouwbaar bleek. Een optimistische verklaring is dat politie en justitie zorgvuldiger omgaan met verdachten.

Een fout van vroeger, waarbij iemand werd aangezien voor zijn broer, wordt minder snel gemaakt nu op het politiebureau de identificatie beter is georganiseerd. En misschien kijkt de rechter ook kritischer naar het ‘bewijs’. Toeval kan ook een rol spelen bij deze daling, nuanceert Nan.

“Er is ook wel wat veranderd in het politieverhoor, zeker bij zware zaken is de advocaat meestal aanwezig”, zegt de Rotterdamse rechtswetenschapper. Maar in reactie op het advies om ook de veroordelingen in de zogeheten Arnhemse villa-moord te herzien, een recente aanbeveling die buiten de onderzoeksperiode van Nan en collega’s valt, betwijfelden andere strafrechtexperts of de omstreden verhoortechnieken van 20 jaar terug definitief verleden tijd zijn. Een onderzoeker wordt opgeleid om een bekentenis te krijgen, misschien nog wel eerder dan de waarheid.

Zo blijven dwalingen mogelijk, ook in de rechtszaal. Nan vermoedt overigens dat de groep onterecht veroordeelden een stuk kleiner is dan een andere groep, het spiegelbeeld. Dat zijn de mensen die de misdaad hebben begaan, maar die juist niet zijn veroordeeld.

“In ons strafrecht geldt terecht het principe in dubio pro reo: bij twijfel beslist de rechter in het voordeel van de verdachte. En er zijn strikte bewijsregels. Slechts één getuige is in de regel geen getuige, bijvoorbeeld. Als rechter spreek je mensen vrij van wie je de indruk hebt dat ze schuldig zijn.”

‘Niet-pluisgevoel’

Nan is ook advocaat en hij leest met enige regelmatig vonnissen waarover hij zich hogelijk verbaast. “Zes getuigen zeggen dat iemand op de ene plek is, twee hebben hem ergens anders gezien. En de rechter gelooft die laatste twee, maar in het vonnis zie je niet waarom. Hoe kom je daar nou bij? Dat soort dingen. En dan niet alleen bij de rechtbank, ook tijdens het hoger beroep.”

Dat ‘niet-pluisgevoel’ bij een vonnis, hij kent het. Maar als dat een reden wordt voor herziening, dan is het hek van de dam, vreest Nan. Dan stroomt dit kanaal voor de rechtspraak over. “Die zaken zullen helaas tussen wal en schip blijven vallen. Daarvoor moet je vooral hopen dat de opsporing en berechting in de toekomst zullen verbeteren.” Helemaal uitsluiten kan je het nooit, zegt Nan. “Als je echt helemaal geen fouten meer wilt maken, moet je niemand veroordelen.”

De drie zaken die over werden gedaan door het nieuwe novumbegrip (nieuw deskundigeninzicht).

1 en 2 wapenbezit

Twee verdachten worden veroordeeld voor ongeoorloofd wapenbezit. Wapenexperts maken later duidelijk dat deze wapens in het vonnis bij de verkeerde categorie zijn ingedeeld en dat ze de wapens juist wel mochten bezitten. Dit nieuwe deskundigenoordeel is een novum zegt de Hoge Raad, die de zaken laat herzien. De twee werden beiden vrijgesproken.

3 De Hilversumse showbizmoord

Kort na de moord op een bekende producer van artiesten in 1981 bekent Martien H. dat hij de dader is. Hij zal er uiteindelijk twee jaar cel voor krijgen en tbs met dwangverpleging. Twee jaar na de wetsherziening van 2012 vraagt zijn advocaat Geert-Jan Knoops om herziening op basis van verklaringen van psychologen die er op wijzen dat H. destijds zijn bekentenis waarschijnlijk fantaseerde. Hier geldt het nieuwe novumbegrip en de nieuwe mogelijkheid om extra onderzoek aan te vragen. De procureur-generaal vordert herziening. In 2016 wordt H. alsnog vrijgesproken.

Vier zaken waarbij de veroordeelde extra onderzoek aanvroeg en een zaak waarin de Hoge Raad dit zelf deed

1 De Hilversumse showbizmoord (zie hierboven)

2 De Deventer moordzaak

Langlopende zaak na de veroordeling van Ernest L. voor de moord op een weduwe in 1998. Zaak werd in 2003 al herzien (nieuw 'feit'), maar het gerechtshof gaf L. opnieuw 12 jaar gevangenisstraf: zijn DNA zat op de blouse van het slachtoffer en hij voerde kort voor haar overlijden een telefoongesprek met haar. In 2013 vraagt advocaat Geert-Jan Knoops om onderzoek, onder meer omdat daaruit zou kunnen blijken dat L. tijdens het gesprek ver weg was van het slachtoffer. De zaak loopt nog.

4. Olaf H.

In 2003 worden een autohandelaar en zijn vrouw doodgeschoten. Hun aanwezige kleindochter wordt geraakt in het hoofd. Zij heeft hersenletsel maar begint zich ruim een jaar later de toedracht te herinneren. In een politieverhoor wijst ze naar Olaf H. Die krijgt uiteindelijk levenslang. Tien jaar na de moord vraagt zijn advocaat de procureur-generaal om onderzoek omdat het hersenletsel de verklaring van de kleindochter onbetrouwbaar zou maken. Dat blijkt echter niet zonder meer uit dit onderzoek en ook omdat die betrouwbaarheid van de verklaring in de zaak eerder ook al werd besproken, wordt een herzieningsverzoek afgewezen.

5. Baybasin

Baybasin is in 2002 veroordeeld tot levenslang voor huurmoorden in een drugsoorlog. Zijn advocate voert aan dat de gesprekken uit telefoontaps die het bewijs vormen, verkeerd waren vertaald. Na de wetwijziging maakt de procureur-

generaal zelf gebruik van de mogelijkheid extra onderzoek aan te vragen. Uit dat onderzoek blijkt echter geen bewijs voor verkeerd gebruik van de telefoontaps. Het herzieningsverzoek wordt dit jaar afgewezen.